

Türkiye adem-i merkezleşmiyor, aşırı merkezleşiyor

Cengiz Aktar

Prof. Dr., Siyaset Bilimi, İstanbul Politikalar Merkezi kıdemli araştırmacısı

Konuşan: Habibe Işık

Son günlerin tartışma konusu olan Başkanlık sistemi hakkında ne düşünüyorsunuz? Var olan sistem hangi yönüyle eksiktir?

Başkanlık sistemi Türkiye'nin sorunlarına deva olabilecek bir sistem gibi gözüküyor. Parlamenter sistemin eksikleri demokratik bir anayasa, eşit vatandaşlık, seçim ve partiler kanunlarının değişmesiyle giderilebilir. Başkanlık bu eksikleri ortadan kaldırmayacağı gibi, sistemin kör topal işleyen bütün denge ve denetleme mekanizmalarını tamamen ortadan kaldırmayı amaçlıyor. Böyle bir yönetim eğer illâ ki olacaksa ancak daha sert, radikal ve özgürlükleri kısıtlayan bir şekilde olabilir; ama Türkiye gibi karmaşık bir toplumda sürdürülebilir değildir.

Bugünkü siyasi yapı ve tartışmalar içinde durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? Tarihi derinliği içinde Türk siyaset tarihinde başkanlık ile ilgili tartışmaları nereye oturtmak gerekir?

Fiili başkanlık sistemi uygulanıyor şu anda. Bunun hukuki alt yapısı hazırlanıyor. Yeni anayasa tamamen bu mimaride olacak. Ne zaman olacağı nerden çıkacağı konusunda büyük belirsizlikler var; ama iktidarın amacı belli. Türk tipi başkanlıktan söz ediliyor. Türk tipi başkanlık tartışmalarına gelince, bu Süleyman Demirel ve Tansu Çiller döneminde gündeme gelmişti. Özal bir ara heveslenmişti ama akamete uğradı. 1946 öncesi ve özel-

'Türk Tipi Başkanlık' Sistemi koyuyor. Bir çekincesi yok. Türkiye'ye has bir sistem. Güçlü bir iktidar, kararlar çok hızlı bir şekilde alınıyor, hiç bir demokratik katılım söz konusu değil. Küçük gruplar ülkeyi yönetiyor. Hiçbir adem-i merkeziyetçi veya federal yapı yok. Türkiye'deki yerelliğin yegâne temsilcisi olan belediyelerin başına gelenleri görüyorsunuz. Kayyım atanıyor. Türk tipi başkanlık sistemi başka otoriter rejimlerde var. Türkmenistan, Özbekistan, Rusya'da.

likle 1923 ile 1938 arasında ve hatta ondan sonra Millî Şef İsmet İnönü döneminde bu uygulamanın zararları görüldü. Parlamenter demokrasinin Türkiye gibi yönetilmesi zor ve karmaşık, çok farklı etnik ve dilsel yapıları haiz bir ülkede en ideal yönetim biçimi olduğu kanısı zamanla yerleşti. Bugün dönüp dolaşıp tekrar o döneme rücu etmek kolay gözüküyor. Ama bu konuda da ciddi bir dayatma var.

Demokratikleşme sürecimiz açısından değerlendirildiğinde bu sistemin demokratikleşmeye katkısı ne olacaktır? Hal-i hazırdaki yapımızın demokratikleşme noktasındaki başarısızlığının temel nedenleri nelerdir?

Bu sistemi savunanların ikide bir dile getirdikleri bir örnek var, o da ABD. ABD başkanlık sisteminin layıkıyla uygulandığı ve demokratik bir toplumun gereklerini yerine getirdiği dünyadaki tek örnek. Bir ikincisi yok. Artı ABD'deki sistem ülkenin kuruluşundan itibaren yüzyıllar boyunca damıtılmış bir sistemdir. Tepeden inme bir sistem değildir. Türkiye'de öyle değil. Bu coğrafyada bu konuda otoriter yönetimler dışında - sultanlık olsun, tek parti dönemi olsun- başkanlık ve demokrasiyi aynı cümlede telaffuz eden bir müktesebat yok. Burada yanılmamak lazım. İkincisi yine bu işin sağdıçlarının, Türkiye için bunun önemli olduğunu ve demokratik sistem olduğunu savunanların sürekli göz ardı ettiği bir nokta var. Akıllarındaki sistem başkanın yetkilerini asla sınırlamayan bir sistem. Oysa iyi örnekte gördüğümüz gibi -ABD- başkanın birçok yetkisi var. Ama aynı zamanda başkanın yetkileri pek çok başka kurum tarafından, yasama ve yargı tarafından çok sıkı kontrol altında tutulur. Ve tabii dikey kontrol dediğimiz federal yapı sayesinde. Türkiye'de amaçlanan sistemde böyle bir şey yok. Hiçbir denge ve denetleme sistemi yok. Aynı bugün olduğu gibi. Ne yasama var, ne yargı ve herhangi başka bir denetleme var. Sayıştay işlevsiz, Anayasa Mahkemesi'nin kaldırılması konuşuluyor. ABD federal sistemle, Türkiye aşırı merkezi bir sistemle yönetiliyor. Bunun demokrasiyle uzaktan yakından alakası yok. Zaten bunu yaşadığımız dönemde görüyoruz. Sonuçta bu ABD örneğinin arzu edilen model için ne kadar manasız olduğunu kavradılar ve artık örnek filan aramıyorlar.

Buradan hareketle son yıllarda sıkça yapılan "özerklik" tartışmaları sizce Başkanlık sisteminin bir parçası olarak mı düşünülmekte yoksa 'Türk Tipi Başkanlık' da denilen farklı bir sistem mi kurgulanmaktadır?

İktidar bunun adını "Türk Tipi Başkanlık" Sistemi koyuyor. Bir çekincesi yok. Türkiye'ye has bir sistem. Güçlü bir iktidar, kararlar çok hızlı bir şekilde alınıyor, hiç bir demokratik katılım söz konusu değil. Küçük gruplar ülkeyi yönetiyor. Hiçbir adem-i merkeziyetçi veya federal yapı yok. Türkiye'deki yerelliğin yegâne temsilcisi olan belediyelerin başına gelenleri görüyorsunuz. Kayyım atanıyor. Türk tipi başkanlık sistemi başka otoriter rejimlerde var. Türkmenistan, Özbekistan, Rusya'da.

Kitabınızda da bahsediyorsunuz. Adem-i merkeziyetle ilgili tartışmaların tarihi arka planını anlatabilir misiniz? Bu noktada Prens Sabahattin'in düşüncesini biraz açabilir misiniz?

Prens Sabahattin 2. Abdülhamid'in yeğeni. O dönem için aykırı ve ilginç şeyler söylüyor. Kendisi yalnız değil zaten bu tartışmada. Bediüzzaman da tartışmaların içerisinde. Prens Sabahattin'in "Türkiye Nasıl Kurtulur" isimli bir kitabı var. Herkese okuması için tavsiye ederim. 100 yıl önce yazılmış bir kitaptır. Oradaki tespitlerin bugün hala geçerli olduğunu görürüz. Osmanlı kendini kurtarmak için federal bir çözümü dikkate almamıştır. Aynı mantık bugün de hâkimdir. Sabahattin'in söylediklerini dikkate almayan, onun kaçmasına neden olan zihniyet hala geçerlidir. Ve işin acıklı tarafı bu merkeziyetçiliğin günümüzde Türkiye boyutlarında bir ülkeden bahsedildiğinde, Türkiye gibi sorunlu ülkeden bahsedildiğinde, sorunların çözümünde işlevsel olduğuna inanmak hakikaten abesle iştigaldir. Tek elde toplanan bir iktidarın bütün sorunları halledebileceği büyük bir yanılgıdır. Bunun için yakın tarihe, cumhuriyet tarihine bakmak yeterlidir. Bu sanıldığı gibi sadece Kürt Meselesi'nin çözümü için değil, daha etkin ve iyi bir yönetim için, vatandaşın kararlara katılımı için olmazsa olmazdır. Türkiye tam aksi yönde ilerliyor.

Bediüzzaman'ın Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetle ilgili mektubunu "su-i telakki olunan güzel fikri" olarak değerlendirirken bazı çekinceler öne sürerek zamansız olarak nitelemektedir. Bediüzzaman'ın öne sürdüğü çekinceler bugün için de geçerli midir?

Çok değerli bir fikir olduğunu fakat zamanlamasının doğru olmadığını söylüyor Bediüzzaman. Şimdi artık 100 yıl geçmiş aradan. Kürtlerin talepleri göz önünde bulundurulduğunda ki Kürt siyasi hareketinin olmazsa olmazlarından biridir yerelde karar alma ve iktidarı paylaşma ve anadilde eğitim meselesi... Bunlar Kürt siyasi hareketinin temel taleplerindedir. Sadece iktidar da değil CHP ve MHP dâhil devlet cenahında bu konuyla ilgili herhangi bir hassasiyet, bir çalışma, bir hazırlık yok. Merkeziyetçiliğin yeni bir devleti kurmadaki işlevinden söz edilir. O devlet artık var. Amaç temelleri sağlamlaştırmak. Sağlamlaştırmak da vatandaşını mümkün olduğu kadar o ülkeye ait olduğunu hissettirmekten geçiyor; bunun da bir yolu adem-i merkeziyettir.

Bediüzzaman'ın adem-i merkeziyetle ilgili çekincesi, bu fikrin siyasi kulüpler vasıtasıyla ve istibdat cihetiyle etnik ve mezhepsel farklılıklardan dolayı merkezden kopuşlara neden olacağı, verilecek 'muhtariyet'in bağımsızlık isteklerine dönüşeceği ve bunun da "tevaif-i mülûk" suretinde parçalanmaya yol açacağı yönündedir. Bu çekince şartları bugün ortadan kalkmış mıdır?

Merkeziyetçilik tıpkı Fransa'da olduğu gibi çok karmaşık bir etnik ve dinî yapı olan Osmanlı'dan üniter bir devlet çıkarmakta işlevsel olmuştur. Ancak artık ibre adem-i merkeziyet tarafına dönmüştür. Bediüzzaman'ın öngördüğü tevaif-i mülûk ve parçalanma esas adem-i merkeziyet olmadığı zaman gerçekleşebilir. Kürtlerin taleplerine bakmak bu tehlikeyi kavramak için yeterli. Farklı topluluklar eğer itilip kakılmaktan, ikinci sınıf vatandaş olmaktan ötürü kendilerini yaşadıkları ülkeye ait hissetmezlerse işte o zaman ayrılma-yı düşünürler.

Merkeziyetçilik tıpkı Fransa'da olduğu gibi çok karmaşık bir etnik ve dinî yapı olan Osmanlı'dan üniter bir devlet çıkarmakta işlevsel olmuştur. Ancak artık ibre adem-i merkeziyet tarafına dönmüştür. Bediüzzaman'ın öngördüğü tevaif-i mülûk ve parçalanma esas adem-i merkeziyet olmadığı zaman gerçekleşebilir. Kürtlerin taleplerine bakmak bu tehlikeyi kavramak için yeterli. Farklı topluluklar eğer itilip kakılmaktan, ikinci sınıf vatandaş olmaktan ötürü kendilerini yaşadıkları ülkeye ait hissetmezlerse işte o zaman ayrılma-yı düşünürler.

*Federalleşme
yoluyla adem-i
merkezleşmenin
bölgede hayata
geçmesi için
Kürtlerin ve
Arapların yapıcı
katkıları elzem.
Denklemin eksik
ayağı ise iktidarı
ve muhalefetiyle
Türkiye.
Türkiye'nin
maalesef ne
şimdi ne de
ilerde iktidarını
eşitlerle paylaşma
gibi bir siyaseti
yok. Bölgedeki
gidişatın tam
aksi yönde
merkezleştikçe
merkezleşiyor.*

Sizce adem-i merkezîyet fikrinin günümüz siyasi ve sosyal yapısı içinde bugünkü karşılığı nedir? Gittikçe tırmanan Kürt ve terör sorunu etrafında bu fikri nasıl tartışmak gerekir?

Pek çok farklı adem-i merkezîyet uygulaması var. Bunların oturulup konuşulması gerekiyor. Ama eğer siyasi irade varsa bunlar konuşulabilir. Hangi yetkilerin yerele devredilebileceği konusunda vs. yerelin talepleri layıkıyla dikkate alınırsa, bütün bunlar çözülür. Yereldeki irade tam aksi, o da fiilen bir özyönetim uygulama peşinde. Bunun sonucunda kızılca kıyamet kopuyor. Cizreler, Şırnaklar, Surlar... Maalesef birçok vatandaşımızın ölümüyle sonuçlanıyor. Oralar tarumar oldu. Ayağa kalkması çok zor. Bu ebatlarda bir ülkenin iyi yönetilmesinin katı bir merkezi yönetimle mümkün olacağını düşünmüyorum. Ama görülen o ki Türkiye adem-i merkezîleşmiyor aşırı merkezîleşiyor. Bu da problemleri daha da derinleştiriyor.

Türkiye'nin Ortadoğu ve Kürt sorunu ekseninde yaşadığı problemlerini aşılabilmesi; istenilen düzeyde demokratik bir yapıya kavuşulabilmesi için siz ne öneriyorsunuz?

Önerim tüm bölgede adem-i merkezîleşme, 19. yüzyılvarî ulusdevletleşme ya da Pakistanvarî din/mezhep temelli devletleşme tehlikelerini bertaraf edebilecek federalleşme. Irak ve Suriye'nin ulus ve mezhep temelinde devletçiklere bölünmeleri ilk bakışta bölgedeki husumetlere çare gibi görünse de uzun vadede bölgede yüzyıl savaşlarına neden olur. Şengal ile Kobani'deki olumlu gelişmeler eğer kalıcı hâle dönüşür, IŞİD'in Sünnî kabilelerden aldığı destek biter, Bağdad ile Erbil arasındaki diyalog derinleşirse Irak'taki federalleşme daha ileri gidebilir. Vakti gelince de Kobani emsaliyle Suriye'ye olumlu etki yapabilir.

Federalleşme yoluyla adem-i merkezîleşmenin bölgede hayata geçmesi için Kürtlerin ve Arapların yapıcı katkıları elzem. Denklemin eksik ayağı ise iktidarı ve muhalefetiyle Türkiye. Türkiye'nin maalesef ne şimdi ne de ilerde iktidarını eşitlerle paylaşma gibi bir siyaseti yok. Bölgedeki gidişatın tam aksi yönde merkezîleştikçe merkezîleşiyor.

